

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**Формування та використання фінансових ресурсів
Пенсійного фонду України**

Студентки 2 курсу, 3м групи,
спеціальності 072
«Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціалізації «Державні фінанси»

Юрченко Вікторії
Володимирівни

Науковий керівник
к.е.н., доцент

Савченко Наталія
Григорівна

Гарант освітньої програми
д.е.н., професор

Макогон Валентина
Дмитрівна

Завідувач кафедри фінансів,
заслужений діяч науки і техніки України
д.е.н., професор

Чугунов Ігор
Якович

Київ 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ.....	5
1.1. Джерела формування фінансових ресурсів системи державного пенсійного страхування.....	5
1.2. Зарубіжний досвід розвитку систем пенсійного страхування.	9
РОЗДІЛ 2. СТАН ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ.....	16
2.1. Особливості формування доходів Пенсійного фонду України.....	16
2.2. Напрями видатків Пенсійного фонду.....	24
РОЗДІЛ 3 РОЗВИТОК СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ.....	33
3.1. Вдосконалення бюджетного процесу органів Пенсійного фонду України.....	33
3.2. Напрями розвитку фінансового забезпечення системи державного пенсійного страхування.....	41
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	51
ДОДАТКИ.....	58

ВСТУП

Пенсійне страхування в Україні є важливою складовою системи соціального захисту населення і охоплює непрацездатних громадян похилого віку, інвалідів, осіб, які втратили годувальника, виплати яким здійснюються у формі пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, компенсаційних виплат, додаткових пенсій та державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію та інвалідам.

Однак питання розвитку пенсійної системи, як складової системи соціального захисту досліджено неповною мірою і потребують подальшого вивчення. До того ж, розвиваючись в межах діючих стратегій, складники пенсійної системи перебувають під потужним впливом нестабільного економічного середовища. Аналогічний вплив на суспільне середовище здійснює і пенсійна система.

Актуальність обраної теми полягає в тому, що сьогодні актуальним є питання забезпечення соціальних гарантій населенню, однією з яких є державна пенсія. Сучасна пенсійна система не в змозі забезпечити пенсіонерам гідне життя і тому потребує перегляду і реформування.

Проблеми пенсійного забезпечення досліджували у своїх працях такі вчені, як Е. М. Лібанова, В. М. Опарін, В. М. Федосов, В. Д. Яценко, Б.Зайчук, Е.Лібанова, Б.Надточій, Т.Новікова, В.Скуратівський, І.Я. Чугунов та інші науковці. Аспектам світового досвіду реформування пенсійних систем присвячені праці Н.Барра, Г.МакТаггарта та інших зарубіжних вчених. Проте, значна частина питань, що стосуються світового досвіду організації систем пенсійного забезпечення потребує докладнішого науково-теоретичного опрацювання.

Метою роботи є обґрунтування теоретичних та практичних питань формування і використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду України, розробка напрямів вдосконалення механізму фінансового забезпечення його видатків.

Основними завданнями при написанні роботи стали:

- розкрити теоретичні засади державного пенсійного страхування;
- здійснити огляд зарубіжного досвіду розвитку систем пенсійного страхування;
- здійснити аналіз сучасних тенденцій формування та використання коштів Пенсійного фонду України;
- розробити напрями вдосконалення фінансового забезпечення системи державного соціального страхування;

Об'єктом дослідження виступають фінансові ресурси Пенсійного фонду України.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання формування та використання коштів системи державного пенсійного страхування.

Методами дослідження в роботі виступили: теоретичного узагальнення, економіко-статистичні, методи індукції, дедукції, аналізу та синтезу.

При написанні роботи були використані нормативно-правові акти України з питань пенсійного страхування, наукові праці провідних українських вчених та фахівців, монографії, офіційна статистична звітність Пенсійного фонду України.

Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (52 джерела) та додатків. Повний обсяг випускної кваліфікаційної роботи – 60 сторінок, 3 додатки на 3-х сторінках.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані в дослідженні пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення фінансового забезпечення державного пенсійного страхування можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях та практичній роботі органів Пенсійного фонду.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

1.1. Джерела формування фінансових ресурсів системи державного пенсійного страхування

Пенсійне забезпечення – необхідний елемент системи соціального захисту, важлива умова економічної та соціальної стабільності держави. Гідне забезпечення добробуту своїх громадян у тому числі тих, хто втратив працездатність за віком або за інвалідністю, а також з настанням інших страхових випадків – кінцева мета економічної діяльності держави.

Пенсійна система в ринковій економіці є динамічною. Вона повинна бути адекватною середовищу трансформаційної економіки України, що базувалася б на злагоді соціальних партнерів (держави, підприємств, окремих осіб) та створювала ефективний механізм фінансового забезпечення страхування окремих верств населення (пенсіонерів, інвалідів, осіб, що втратили годувальника). Тому пенсійне забезпечення як елемент соціального захисту населення повинне враховувати ризикові ситуації і мінімізувати втрати матеріального становища людини в старості, в разі настання інвалідності та у випадку втрати годувальника. Пенсійна система повинна бути комплексною, всеосяжною, забезпечувати певний рівень життя громадян, який вони мали до кризової ситуації.

Пенсійна система України має трирівневу структуру (рис.1.1.).

Сучасна система загальнообов'язкового державного пенсійного забезпечення України базується на засадах солідарності й виплаті пенсій із бюджету Пенсійного фонду України. Законодавчо статус ПФУ, його завдання і функції визначено Положенням про Пенсійний фонд України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 28 січня 1992 р., а в новій редакції – від 6 квітня 2011 р. № 384/2011.

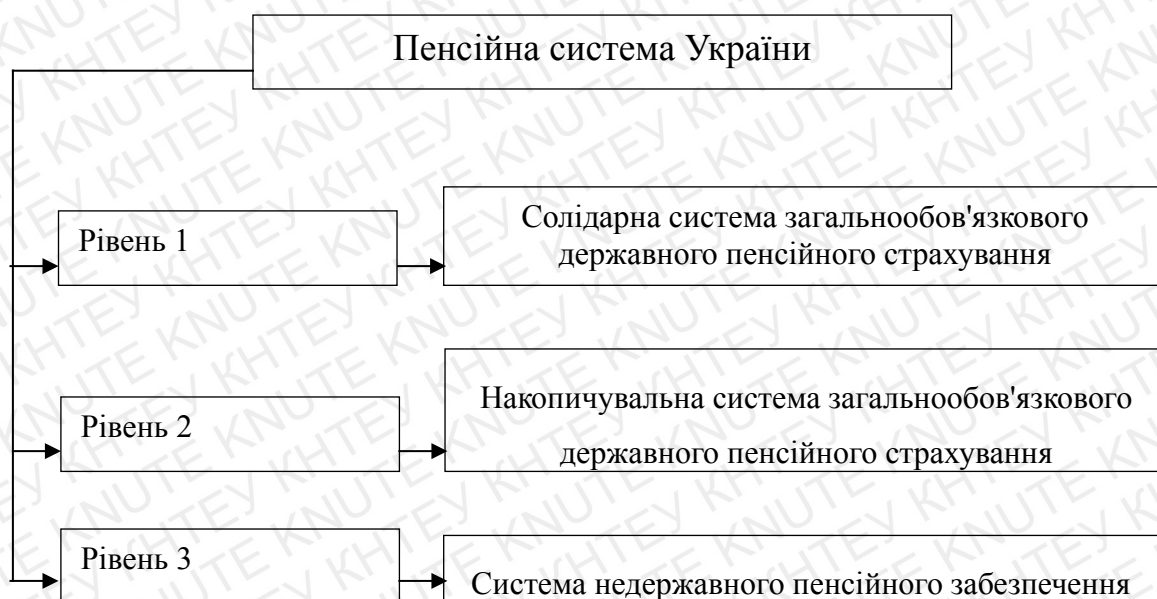

Рис. 1.1. Структура пенсійної системи України

Джерелами формування коштів Пенсійного фонду України є:

- страхові внески;
- кошти державного бюджету та державних цільових фондів, що перераховуються до Фонду у випадках, передбачених законодавством;
- благодійні внески юридичних та фізичних осіб;
- добровільні внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;
- інші надходження відповідно до законодавства.[4]

Бюджет Фонду щороку затверджує Кабінет Міністрів України.

Облік надходжень і витрат коштів Пенсійного фонду здійснюють виконавчі органи Пенсійного фонду.

У структурі доходів Пенсійного фонду України основну частку складають власні кошти, але питома вага коштів Державного бюджету України теж досить висока, що є негативним фактом і показує фінансову неспроможність до самофінансування

Пенсійне забезпечення вимагає не тільки правових і організаційних заходів, а й грошових витрат. Сьогодні це, з одного боку, надзвичайно актуальна, а з іншого – складна проблема. Збільшення видатків на пенсійне

забезпечення зумовлене старінням населення, зростанням кількості людей похилого віку, підвищенням тривалості життя, зростанням рівня пенсій. Особливо важливо для органів пенсійного забезпечення нагромадити достатню кількість коштів, передбачену на виплату пенсій, вчасно згідно з графіком надіслати їх на банківські рахунки чи в поштові відділення.

Як було сказано раніше, основним джерелом наповнення бюджету Пенсійного фонду є внески, нараховані на фонд заробітної плати, що сплачуються роботодавцями від імені їх працівників, і внески самозайнятих осіб. Вони складають левову частку і є власними доходами Пенсійного фонду. Разом із збільшенням видатків Пенсійного фонду рік за роком зростають трансферти з державного бюджету. Це засвідчує випереджальні темпи зростання видатків над доходами Пенсійного фонду.

Доходи бюджету Пенсійного фонду України будь-якого рівня необхідно ув'язувати з його видатками. Загалом у державі це порівнюється під час складання бюджету Пенсійного фонду України, що є самостійним фінансовим документом. Саме він забезпечує єдність і обґрунтованість складових елементів, регулює обсяги доходів і видатків на пенсійні виплати та інші потреби. Основними напрямками використання коштів Пенсійного фонду є виплати пенсій, надання деяких соціальних послуг, зокрема допомога на поховання, фінансування адміністративних виплат, пов'язаних із виконанням функцій пенсійного фонду, оплата послуг за доставку пенсій, формування резервів коштів та ін. Отже, сфера пенсійних відносин між сторонами пенсійного процесу поряд із правовою базою та організаційними заходами потребує грошових виплат.

Протягом останніх років актуальними є питання дефіциту бюджету Пенсійного фонду України, зокрема порушення принципу економічної залежності видатків на споживання від отриманих доходів і ВВП, дисбаланс розвитку пенсійної системи в рамках його дохідної і видаткової частин. Не менш важливою для України є демографічна проблема – старіння нації, що призводить до скорочення частки працюючого населення та, відповідно,

зростання навантаження на ПФУ. За таких умов особливої уваги потребують питання збалансованості бюджету Пенсійного фонду України, а також ефективного й раціонального використання коштів Пенсійним фондом.

За сучасних умов в Україні система пенсійного страхування потребує глибокої трансформації в напрямі максимальної відповідності вимогам ринкової економіки. Вітчизняне пенсійне законодавство передбачає дві форми пенсійного страхування: загальнообов'язкову, яка відіграє головну роль, і добровільну. В Україні обов'язкове пенсійне страхування полягає в тому, що сам факт укладання трудового договору чи реєстрації особи як суб'єкта підприємницької діяльності породжує зобов'язання сплачувати визначені законодавцем страхові внески незалежно від волі працівника чи роботодавця. Відповідно до пенсійного законодавства лише наявність у особи страхового стажу є підставою виникнення права на трудову пенсію за державною програмою пенсійного страхування.

Кошти Пенсійного фонду України використовуються на:

1. Виплату пенсій;
2. Надання соціальних послуг відповідно до чинного законодавства.
3. Фінансування адміністративних виплат, пов'язаних із виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду.
4. Оплата послуг з виплати та доставки пенсій.
5. Формування резерву коштів Пенсійного фонду.
6. Реалізація державних, регіональних і обласних програм соціальної підтримки пенсіонерів, інвалідів, дітей та інших категорій громадян, що потребують допомоги.

Пенсійний фонд України є центральним органом державної виконавчої влади, підвідомчим Кабінетові Міністрів України. Керівництво діяльністю Пенсійного фонду здійснює правління фонду, чисельність і склад якого затверджується Кабінетом Міністрів України.

Отже, у державі сформувався стійкий, потужний, фінансовий та організаційний механізм, що забезпечує функціонування національної

пенсійної системи, яка сьогодні продовжує вдосконалюватися, аби досягти світових стандартів, зробити життя наших пенсіонерів кращим, заможнішим.

1.2. Зарубіжний досвід розвитку систем пенсійного страхування

Існує багато різних спроб класифікувати пенсійні системи з використанням притаманним їм загальних рис. Їх можна розділити по галузевій придатності, способу організації, ступеню заміщення втраченого доходу та іншим критеріям, з яких можна виділити такі основні ознаки як:

- способи фінансування;
- типи справляння внесків та розрахунку виплат;
- обов'язковість або добровільність участі в них робітників.

У світовій практиці прийнято розрізняти два способи фінансування: розподільчий та накопичувальний.

В розподільчій системі, яка як правило є державною формою пенсійного забезпечення, пенсійні виплати фінансуються за рахунок поточних доходів, які складаються з внесків робітників та роботодавців. Внески робітників акумулюються на спеціальному виділеному рахунку та після цього розподіляються у виді виплат на користь пенсіонерів. Тому в зарубіжних засобах друку такий механізм розподілення коштів прийнято називати PAY-AS-YOU-GO (PAYG) – системою “поточних платежів”. [7]

В накопичувальних пенсійних системах внески робітників акумулюються в пенсійних фондах, інвестуються з метою отримання додаткового прибутку. Пільги в накопичувальних системах, як правило, відсутні, а пенсійні виплати повинні бути профінансовані роботодавцем, робітником або державою.

Наступним критерієм класифікації пенсійної системи є обов'язковість або добровільність участі в ній робітників.

Обов'язковість участі робітників в пенсійній системі означає наявність відповідальності держави перед особою, яке законодавче зобов'язує

учасників схем сплачувати внески. Обов'язковість участі призводить до максимізації обхвату, а відтак до збільшення доходної частини системи.

Добровільність участі робітників означає можливість вибору з метою отримання ними додаткових доходів за рахунок додаткових заощаджень.

В практиці пенсійного забезпечення використовується класифікація пенсійної системи по типу розрахунку виплат. У відповідності з даним критерієм програми соціального страхування поділяються на плани з фіксованим розміром пенсії (ФП), в яких встановлено розміри внесків та виплат, та плани з установленими розмірами внесків (УВ), але не установленим розміром виплат.

В розподільчих системах переважно застосовуються плани з ФП, при настанні терміну виплат вони фінансуються відповідно з принципом солідарності поколінь.

В накопичувальних системах використовуються переважно плани з УВ, в яких розмір виплат пов'язаний з розміром акумульованої суми та нарахованих дивідендів.

Реформа пенсійного забезпечення в багатьох країнах світу на сучасному етапі виходить з єдиної проблеми фінансового дефіциту, дисбалансу національних пенсійних програм, що обумовлено двома головними факторами:

- демографічними показниками, які визначають ступень заміщення прибутку, пенсійних програм оплачуваних за принципом солідарності поколінь. Негативні демографічні тенденції є визначальним фактором реформування пенсійних систем в країнах з розвиненою економікою;

- макроекономічною ситуацією. Неблагополучна макроекономічна ситуація в цілому, нерозвиненість фінансового ринку, попит на довгострокові інвестиції, необхідність реструктуризації національної економіки є другим основним фактором, який робить необхідним проведення пенсійної реформи. Латиноамериканські країни, країни з перехідною

економікою знаходяться в числі тих країн де ці мотиви визначають проведення реформи пенсійного забезпечення.

У світовій практиці пенсійного забезпечення прийнято розглядати декілька основних моделей пенсійної системи: в промислово-розвинутих країнах, в Латиноамериканських країнах і Швеції. Кожна з них має свої специфічні особливості, які враховуються експертами країн при складанні перспективних національних моделей пенсійного забезпечення.

При цьому в деяких країнах при реформуванні робляться спроби комбінованого використання найбільш вдалих моментів кожної з моделей.

Найістотніші пенсійні реформи були здійснені у Великобританії, Швеції і Швейцарії. Ці держави перебудували значну частину своїх пенсійних схем, запровадивши накопичувальні принципи. Радикально пенсійні системи реформуються в країнах Латинської Америки і низці інших країн із перехідною економікою. Так, Чилі, Болівія, Сальвадор, Мексика і Казахстан повністю перейшли на накопичувальну пенсійну систему. Болгарія, Угорщина, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Хорватія і Естонія також реформували свої пенсійні системи. Причому Хорватія, Угорщина, Польща і Латвія запровадили багаторівневу пенсійну модель, в якій обов'язковий накопичувальний елемент є основною складовою. [50, с. 9]

Пенсійна система Швеції, визнана багатьма фахівцями «еталонною», діє за комбінованим принципом: частина пенсії виплачується за рахунок коштів, зібраних у централізованому пенсійному фонді, а решта забезпечується за рахунок приватних пенсійних накопичень. У Великобританії в добровільних пенсійних заощадженнях бере участь більше третини громадян країни. Накопичувальні системи поступово запроваджуються в Нідерландах, Бельгії, Данії, Фінляндії, Норвегії, Італії та Португалії.

Пенсійні системи в країнах з розвинутою економікою в якості першого рівня мають базові розподільчі системи з коефіцієнтом заміщення (співвідношення розміру пенсії до раніше отриманого заробітку) в 60-70 %. Так, зокрема, по країнах ЄС лише Великобританія, Данія та Нідерланди в

2000 році мали додаткові накопичувальні схеми. Фінансування пенсійної системи більшість країн ЄС використовує також державні субсидування. [7]

В якості додаткового рівня використовуються професійні накопичувальні схеми, за виключенням Франції, де застосовується розподільчий принцип.

Третій рівень в промислово розвинутих країнах це добровільне пенсійне забезпечення.

Другою основною моделлю пенсійної системи прийнято враховувати модель латиноамериканських країн.

На сьогодні вісім країн континенту - Чилі, Перу, Колумбія, Аргентина, Уругвай, Болівія, Сальвадор, Коста-Ріка – провели реформування систем пенсійного забезпечення, основним принципом якого було заміщення розподільчої системи системою індивідуальних накопичувальних рахунків з обов'язковими та добровільними внесками.

З середини 90-х років почали реформування своїх пенсійних систем і країни з перехідною економікою. Це країни Центральної і Південно-Східної Європи та країни Балтії розподільчі пенсійні системи яких вже були не в змозі забезпечити достатній рівень пенсійного забезпечення громадян.

Цей процес відбувався різними шляхами при поєднанні трьох категорій змін. Перша категорія регулює параметри існуючих систем соціального страхування. Друга скорочує соціальне страхування на користь індивідуальних заощаджень. Третя заохочує нові можливості добровільних пенсійних заощаджень. Деякі країни вже мають досвід реформування протягом кількох років, що спричиняє докорінній зміни у їх системах.

Значні коригування відбулись в таких параметрах систем пенсійного страхування країн як пенсійний вік, формула нарахування виплат, спеціальні категорії працівників та збирання пенсійних внесків.

Аналіз розподілу цих трьох категорій по країнах, свідчить про наявність двох загальних стратегій. Одна група країн поступово згортає державні, розподільні схеми, і замість них водночас впроваджує

індивідуальні накопичувальні схеми під комерційним управлінням (Угорщина, Польща, Болгарія, Латвія, Естонія). Друга група країн (Чеська Республіка, Словенія, Румунія) поєднує коригування державних пенсійних систем із запровадженням добровільних додаткових пенсійних схем.

У Чеській Республіці згідно із законом 1995 року підвищено пенсійний вік, запроваджена нова формула нарахування виплат, збільшено кількість років, залежно від яких визначається розмір пенсії. Зараз половина робочої сили країни охоплено добровільною додатковою пенсійною схемою.

У Словенії у 1999 році запроваджено ряд змін: підвищено пенсійний вік жінок, створено нову систему винагород і стягнень за пізній і ранній вихід на пенсію відповідно, знижено коефіцієнти заміщення заробітної плати, підвищено перерозподіл, надані повноваження і податкові пільги з метою поширення схем приватних заощаджень. На сьогодні в Словенії нові приватні фонди охоплюють кожного четвертого працівника.

У Румунії же протягом кількох років обговорюється можливість приватизації державної пенсійної схеми, але на практиці цей процес ще не здійснився. У 2000 році уряд вніс зміни у державну схему, серед яких було підвищення пенсійного віку.

В таких країнах, як Чеська Республіка, Румунія і Словенія активно обговорюється можливість приватизації державних пенсійних схем, що вже позитивно вирішено групою країн. У кожному випадку рішення уряду утриматися від цього обґрунтовувалося певною мірою великими фінансовими витратами на перехід від розподільної системи, необхідними для виплати пенсій. У Чеській Республіці і Словенії позиція уряду визначалась під впливом сильної опозиції з боку профспілок, які сприймали приватизацію пенсійної системи як таку, що підриває систему державного соціального страхування [49].

Щодо питання до якої моделі слід відносити Україну, то на підставі пенсійної реформи Україна почала здійснювати заходи, спрямовані на введення трирівневої системи пенсійного забезпечення [75]. Відповідно до

Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" передбачена трирівнева пенсійна система, що складається із солідарної системи (першого рівня), обов'язкової накопичувальної системи (другого рівня) та недержавного добровільного пенсійного забезпечення (третього рівня). Перший рівень - солідарна система пенсійних виплат, внески до якої сплачуватимуться всіма працюючими громадянами країни та їх роботодавцями. За рахунок цих коштів і виплачуватимуться страхові пенсії та встановлюватиметься мінімальний рівень пенсійних виплат пенсіонерам. Особам, які матимуть малий страховий стаж та розмір заробітку, з якого сплачувались пенсійні страхові внески, отже, низькі розміри пенсій, передбачається надання цільової соціальної допомоги, що дозволить забезпечити їм доходи на рівні мінімальних соціальних стандартів в Україні, які будуть встановлені, спираючись на реальні фінансові можливості Державного бюджету та Пенсійного фонду. Солідарна система передбачає, що розмір пенсії залежить від розміру заробітної плати, з якої сплачуються пенсійні внески, страхового стажу, протягом якого вони сплачувались, що буде досягатись шляхом звільнення Пенсійного фонду від здійснення невласливих йому виплат (тобто розмежування джерел фінансування виплати пенсій, призначених за різними пенсійними програмами) та впровадження системи персоналізованого обліку відомостей про заробіток і сплату пенсійних внесків, на основі даних якої призначаються і виплачуються пенсії. Ведення та обслуговування такої системи здійснює Пенсійний фонд України [25].

Досвід функціонування пенсійних систем в світі свідчить, що будь-яка солідарна пенсійна система дуже залежить від демографічних ризиків.

У більшості розвинених країн світу процес старіння супроводжується не тільки зниженням народжуваності, а й зменшенням смертності, і як наслідок збільшенням тривалості життя.

Нині у світі існує три базові стратегії пенсійного забезпечення: солідарна, накопичувальна і змішана.

Солідарна стратегія передбачає солідарні відносини між поколіннями працівників - тобто тих, хто працює нині і утримує пенсіонерів, з одного боку, і пенсіонерів, з іншого. Свого часу нинішні пенсіонери, коли вони працювали, утримували попереднє покоління пенсіонерів.

Принципова особливість солідарної державної пенсії в Україні полягає у тому, що жінка або чоловік працювали, щоб заробити пенсію, 35 або 40 років і, ставши пенсіонерами, отримують її на рівні приблизно однієї третини своєї колишньої зарплати. Ця величина закладена у нормативах відрахувань до Пенсійного фонду України.

Накопичувальна стратегія передбачає наявність державних, корпоративних і особистих накопичувальних пенсійних програм, за допомогою яких формується майбутня пенсія громадянина. [24, с. 4]

Принципова особливість накопичувальної пенсії в тому, що вона є приватною власністю пенсіонера, який має право розпоряджатися нею на власний розсуд. Як правило, її заповідають спадкоємцям.

Тому доречно наголосити на можливості формування спадкових накопичувальних пенсій у рамках родини. В Україні сьогодні офіційно зареєстровано близько 100 недержавних пенсійних фондів.

На сьогодні, в Україні порівняно з іншими розвинутими країнами досить низький рівень недержавного пенсійного страхування, який становить 0,03%, найбільшу частку займає солідарна система - 99,97%, а другий рівень взагалі відсутній [75].

Зарубіжний досвід реформування системи пенсійного забезпечення дозволяє використати чимало корисних уроків. Однак механічне запозичення моделей та механізмів соціального захисту населення, що мали позитивні результати в інших країнах, без урахування конкретних соціально-економічних, політичних, соціокультурних та соціально-психологічних особливостей та умов небажане і неможливе. Державна політика має бути максимально виваженою, щоб непродуманими рішеннями не викликати розчарування суспільства в здійснюваних реформах.

РОЗДІЛ 2

СТАН ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

2.1. Особливості формування доходів Пенсійного фонду України

Одним з основних завдань Пенсійного Фонду України є ефективне та цільове використання коштів, удосконалення методів фінансового планування, звітності та системи контролю за витрачанням коштів. Відповідно до своїх завдань Пенсійний Фонд планує свої доходи та видатки, здійснює ефективний розподіл фінансових ресурсів для пенсійного забезпечення, розробляє проект бюджету Пенсійного фонду України, складає звіт про його виконання та подає їх в установленому порядку Міністру соціальної політики для внесення на розгляд Кабінету Міністрів України.

На сьогоднішній день розмір коштів, які надходять до Пенсійного фонду, є досить значним і фактично наближається до розміру державного бюджету України, однак дефіцит коштів з кожним роком все зростає, і на даний час платники внесків змушені платити більше для збільшення бюджету Пенсійного фонду, причиною чого є збільшення кількості пенсіонерів, підвищення розмірів пенсій тощо.

Пенсійна система лише тоді може вважатись досконалою, коли вона є фінансово стабільною і захищеною від ризиків. Пенсійні витрати в Україні протягом останніх років неухильно зростали та сягнули у 2018 році майже 10 % ВВП, що є найвищим показником в Європі за винятком Італії. Для порівняння, середній рівень державних видатків на пенсії у країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у 2005 році склав 7 % ВВП.

Потреби держави на виплату державної пенсії достатньо значні за обсягами й сягають понад 14,2 млрд грн щомісяця.

Заслугове на увагу думка Е. Лібанової, яка стверджує, «щоб Пенсійний фонд став нормально функціонувати, потрібно забезпечити не зменшення його видатків. Це зробити, практично, неможливо, зважаючи на нинішнє співвідношення пенсіонерів і платників страхових внесків. Те, що зараз пропонується у новому законі не збалансує бюджет Пенсійного фонду. Для цього потрібні значно жорсткіші заходи. Але йти на них тепер не можна, – люди не виживуть. Треба збільшувати доходи. І для цього у нас є тільки два способи: перший – забезпечити детінізацію економіки і зарплат, другий – збільшити кількість робочих місць, щоб змінити співвідношення працюючих і непрацюючих» [23, с.57].

Виходячи з вищезазначеного, можна говорити про те, що вирішення проблем пенсійного забезпечення населення певною мірою знаходиться в площині соціально-трудових відносин в суспільстві. Потрібні ґрунтовні зрушення на ринку праці, зміна структури, масштабів і характеру зайнятості.

Для визначення невідкладних заходів щодо зменшення поточного дефіциту та збалансування бюджету Пенсійного фонду України слід проаналізувати причини розбалансування бюджету Пенсійного фонду, до яких, у першу чергу, слід віднести такі:

- негативні демографічні чинники в країні;
- значний рівень тіньового сектора економіки;
- порушення принципу економічної залежності видатків споживання від отриманих доходів і ВВП;
- додаткове навантаження на бюджет Пенсійного фонду, обумовлене прийняттям рішень про підвищення мінімальних пенсійних виплат;
- законодавче обмеження об'єкта справляння страхових внесків максимальною величиною (15 розмірів мінімальних заробітних плат).

Відсутність позитивної динаміки очікуваної тривалості життя в останні 20 років є головною ознакою демографічної кризи в Україні. Очікувана

тривалість життя при народженні тримається на рівні близько 74 років для жінок та 63 років для чоловіків. Це найнижчий показник у Європі.

У країнах ЄС за останні 10 років очікувана тривалість життя жінок зросла в середньому на 2 роки, чоловіків – на 3 роки. Загалом по країнах Європейського Союзу цей показник становить для жінок 82 роки, для чоловіків – 75,8 років. Прогноз Євростату передбачає зростання очікуваної тривалості життя при народженні у жінок до 89 років, у чоловіків – до 84,5 років у 2060 р. в середньому по країнах Євросоюзу [44, с.262].

Стосовно України, міжнародні та вітчизняні демографи сходяться на думці, що стагнація очікуваної тривалості життя має зрештою змінитися на позитивну динаміку. Фахівці ООН прогнозують для України поступове зростання очікуваної тривалості життя при народженні до 78,8 років у жінок та 71,3 років у чоловіків у 2050р. Близькі до них і гіпотези середнього (найбільш імовірного) сценарію прогнозу Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України: 78,2 роки у жінок та 71,0 років у чоловіків у 2050р. [22, с.45] Тобто Україна у 2050 р. тільки наблизиться до сучасних середніх показників тривалості життя у ЄС.

Поєднання низької народжуваності із зростаючою тривалістю життя означає, що основною демографічною тенденцією принаймні у наступні півстоліття буде процес старіння населення. Ця тенденція набуває глобального характеру і вимагає пристосування економіки та соціальної сфери до специфіки «старого населення», особливо це стосується системи пенсійного забезпечення.

Внаслідок поступового скорочення поколінь, що вступають у працездатний вік (в ЄС до періоду працездатності відносять віковий проміжок 15-64 років), навантаження особами похилого віку зростатиме випереджальними темпами. До 2050 р. загалом по ЄС співвідношення кількості осіб віком 65 років і старше та населення віком 15-64 роки збільшиться вдвічі – з теперішніх 25,4% до 50,4%. Тобто якщо нині на одну особу віком 65 років і старше припадає чотири особи віком 15-64 років, то у

2050 р. буде лише дві. По Україні це співвідношення зросте з теперішніх 23,3% до 38,2% [22, с.47].

Прогресуюче старіння населення зумовлює невідворотність збільшення демографічного навантаження на працездатне населення.

Таким чином, вибір оптимального варіанту реформування чинної пенсійної системи має враховувати пріоритети загальної стратегії соціально-економічних реформувань, тобто не лише завдання пенсійної реформи, а й реформ в інших сферах, зокрема, розвитку процесів у сфері державних фінансів, реструктуризації виробництва і зайнятості, модернізації системи охорони здоров'я, тощо.

Оцінюючи ефективність основного фінансового інституту української пенсійної системи, необхідно проаналізувати динаміку темпів зростання видатків і власних надходжень Пенсійного фонду протягом останніх років (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Динаміка темпів зростання видатків і власних надходжень
Пенсійного фонду України у 2014-2018 рр.**

Показники	2014	2015	2016	2017	2018
Усього видатків, млрд грн	243,5	265,6	255,8	296,3	358,6
Темпи росту до базового року, %	100	109,1	105,1	121,7	147,3
Темпи росту до попереднього року, %	100	109,1	96,3	115,8	121,0
Усього власних надходжень, млрд грн	160,6	165,8	111,7	159,3	202,1
Темпи росту до базового року, %	100	103,2	69,6	99,2	125,8
Темпи росту до попереднього року, %	100	103,2	67,4	142,6	126,9
Частка власних доходів у загальних видатках ПФУ, %	66,0	62,4	43,7	53,8	56,4

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України // [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.pfu.gov.ua.

Дані, відображені в табл. 2.2, показують, що темпи збільшення пенсійних видатків дещо випереджають темпи зростання власних

надходжень до ПФУ. У 2018 р. пенсійні видатки збільшилися порівняно до 2014 р. майже у 1,5 раза, тоді як власні грошові надходження до Пенсійного фонду України – в 1,3 раза.

Якщо аналізувати темпи зростання кожного наступного року до попереднього, то найвищі показники були у 2017 р., коли величина власних надходжень збільшилася на 142,6% порівняно до попереднього року, а сума пенсійних видатків загалом – на 121,7%. Саме цей рік характеризувався значним підвищенням мінімальної заробітної плати, ріст якої зумовив загальне зростання фонду оплати праці в економіці держави. А це, в свою чергу, призвело до зростання обсягів надходження страхових внесків до Пенсійного фонду.

Загалом, за минуле десятиріччя пенсійні видатки в Україні вирости майже у 13,4 раза [48, с.34]. Це досить високі темпи збільшення, які характеризують суттєві зміни у підвищенні соціальних стандартів для громадян пенсійного віку, хоча інфляційні процеси, які також мали місце в цей період, дещо уповільнювали реальне зростання пенсій.

Державна політика завжди була направлена на максимізацію пенсійних видатків за рахунок власних грошових надходжень Пенсійного фонду України. Як показують дослідження, протягом останніх п'яти років найбільша частка власних доходів у загальній структурі пенсійних видатків була у 2014 році – 66% (табл. 2.2). У наступних роках питома вага видатків за рахунок власних надходжень коливалася – спочатку зменшувалася, а потім знову зростала.

Зменшення частки власних надходжень до Пенсійного фонду України пояснюється кризовими явищами у національній економіці протягом останніх років. Український ринок праці характеризується зростанням безробіття, скороченням обсягів виробництва, що вплинуло на рівень зайнятості.

Чинна пенсійна система України є платоспроможною лише за умови фінансової підтримки з боку держави. Субсидування дефіциту бюджету ПФУ є найбільшим і постійно зростаючим напрямом витрачання коштів Державного бюджету України. При цьому близько третини всіх пенсійних виплат проводиться за рахунок державних коштів. Це приводить до відволікання бюджетних коштів від інших потреб держави (фінансування економічної діяльності, охорони здоров'я, культури, освіти та науки, національної безпеки і оборони країни у воєнний час) та спрямування їх на споживання (виплату пенсій та соціальних допомог). Отже, окремі бюджетні програми недоотримують необхідні кошти, оскільки тягар пенсійних зобов'язань перекладається на бюджет держави. Так, впродовж 2011–2017 рр. видатки Державного бюджету на фінансування пенсійних програм зросли більше, ніж у 2,2 рази, або на 78,5 млрд. грн., – до рівня 142,6 млрд. грн. (рис. 2.1). Питома вага цих видатків у структурі усіх видатків Державного бюджету за досліджуваний період коливалась в межах від 16,3% (у 2012 р.) до 21,1% (у 2010 р.), середнє значення становило 18,6%. Порівняно з 2016 р. питома вага таких видатків у 2017 р. збільшилась на 4,4%, що в кінцевому результаті зумовило виникнення дефіциту бюджету країни в розмірі 3% ВВП.[4]

Динаміка видатків на покриття дефіциту коштів ПФУ, питома вага яких у структурі усіх видатків Державного бюджету коливалась в межах від 3,4% (у 2014 р.) до 11,9% (у 2017 р.), наочно свідчить про суттєве зростання обсягів бюджетної підтримки ПФУ. Так, у 2017 р. загальна сума заборгованості перед ПФУ становила 18 904,8 млн. грн. (на 1 625,3 млн. грн., або на 9,4%, більше порівняно з попереднім роком), з яких заборгованість зі сплати ЄСВ становила 7 562,5 млн. грн. (40%), заборгованість по фінансових санкціях та пені – 500,5 млн. грн. (2,6%).

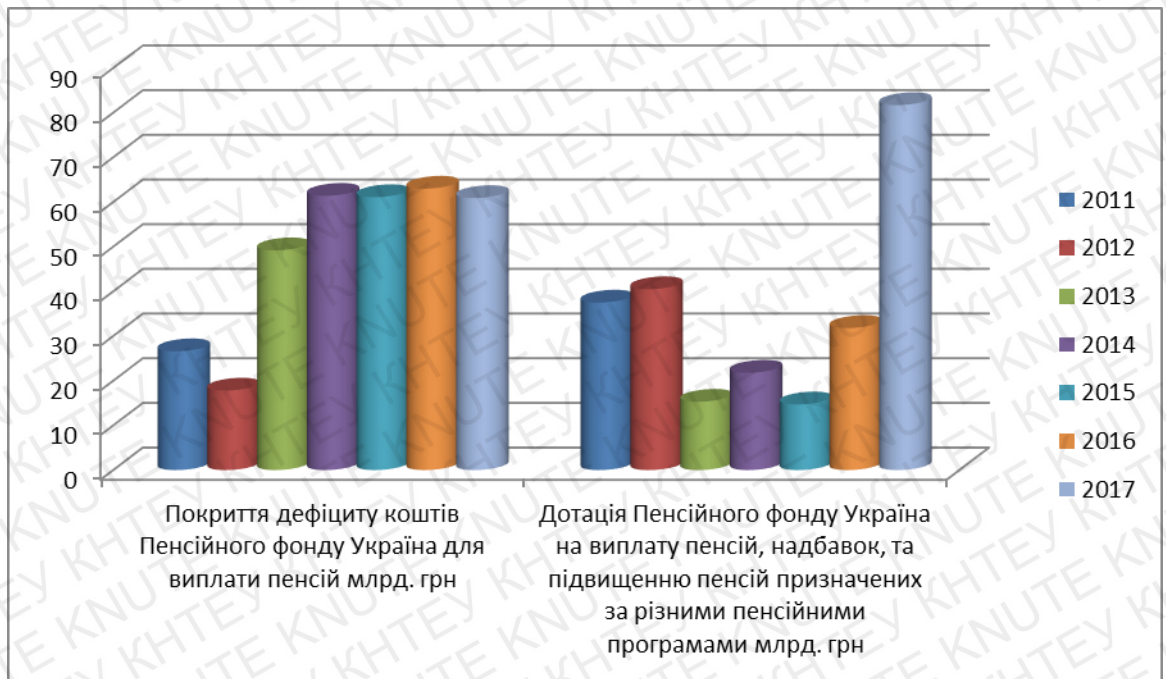

Рис. 2.1. Кошти Державного бюджету України на потреби Пенсійного фонду України за 2011–2017рр., млрд. грн.

Зазначимо, що для забезпечення успішного вирішення визначених завдань системи пенсійного забезпечення необхідно також досягти паритету між надходженнями та державними зобов'язаннями. Тому найважливішими завданнями пенсійної системи є досягнення довгострокової фінансової рівноваги та соціально належного рівня пенсійного забезпечення; запобігання бідності серед пенсіонерів і компенсація заробітку, втраченого у зв'язку з настанням подій, визначених законодавством, а саме – досягнення пенсійного віку, настання інвалідності, втрата годувальника тощо.

У сьогоднішній Пенсійний фонд відіграє дуже важливу роль у житті кожної людини, тому що кожен з нас у майбутньому стане частиною системи пенсійного страхування та пенсійних виплат. Це дуже складний процес, який вимагає глибокого аналізу, розуміння принципів та інструментарію пенсійного забезпечення, а також вимагає довгострокового прогнозування як економічних, так і соціально-демографічних показників. Планування пенсійних виплат у майбутньому, апріорі являє собою вивчення

демографічних показників, які насамперед впливають на сукупний попит у системі пенсійних виплат.

Нині на 10 платників пенсійних внесків в Україні припадає в середньому 11 пенсіонерів. З такою тенденцією до 2050 року кількість пенсіонерів перевищить кількість платників внесків на 25% [48, с.67]. Це спричинить додатковий тиск на бюджет Пенсійного фонду та Державний бюджет України.

За таких обставин нашу країну в найближчому майбутньому чекає криза не тільки пенсійного забезпечення, а передусім ще більше ускладнення демографічної ситуації і погіршення макроекономічних показників розвитку, адже значна частина державного бюджету буде спрямована на покриття дефіциту солідарної системи пенсійного забезпечення.

Старіння населення та стрімке зростання видатків Державного Пенсійного фонду України призводять до значних проблем для системи державного пенсійного страхування України.

Найпершим чинником, який потрібно брати до уваги під час розгляду проблеми реформування пенсійної системи, є демографічна ситуація. Наразі в Україні близько 12 млн пенсіонерів. І хоча ця цифра залишається відносно стабільною впродовж останніх років, однак, зважаючи на зменшення чисельності населення, частка пенсіонерів стрімко зростає. Якщо у 1959 р. особи старші 60 років становили всього 10 % населення, то у 2001 р. цей показник збільшився до 21 %, а в 2050 р., за прогнозами Інституту демографії і соціальних досліджень НАН України, досягне 32% [47, с.115].

На підставі аналізу дослідження доходів Пенсійного фонду України встановлено, що вони відіграють першочергову роль у забезпеченні соціальних потреб населення. Значна частина цих доходів формується завдяки власним коштам із залученням переданих ресурсів, а саме – коштів з Держбюджету. Сформованих за рахунок пенсійних внесків власних коштів ПФУ є недостатньо для того, щоб повністю профінансувати відповідні видатки.

Сучасна солідарна пенсійна система працює з досить великим фінансовим напруженням, яке дозволяє державі виконувати соціальні зобов'язання перед більшістю громадян у вкрай обмежених розмірах.

2.2. Напрями видатків Пенсійного фонду

Важливу роль у розвитку Пенсійного фонду та його утвердженні як центрального органу виконавчої влади відіграла передача органам Фонду функцій з призначення та виплати пенсій, які раніше здійснювались органами соціального захисту населення. Пенсійний фонд України став потужною фінансовою та соціальною інституцією в державі, сформувалися його організаційний та кадровий потенціали. В Україні історично склалась однорівнева система пенсійного забезпечення на засадах солідарності поколінь, яка певним чином узгоджувалася з командно-адміністративною системою. З метою запобігання бідності за ринкових умов запроваджується трирівнева страхова пенсійна система, де закладено основні демократичні принципи (ст. 7 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування») [7]. Перший рівень цієї системи – солідарний, який діє на теперішній час та з якого забезпечується виплата пенсій понад 13 млн. пенсіонерів. Третій рівень пенсійної системи – недержавний (функціонує з 2004 року). Джерелом коштів для фінансування пенсій є не державний бюджет, як це було раніше, а Пенсійний фонд як самостійна фінансова система, що формується за рахунок страхових внесків підприємств та громадян. З метою забезпечення громадян гарантованим державою соціальним забезпеченням Пенсійним фондом України витрачено 253,4 млрд. грн., що на 12,2 млрд. грн., або на 4,6%, менше порівняно з 2015 роком [8]. Це свідчить про фінансову неспроможність та зростання фінансової залежності Пенсійного фонду від державного бюджету. Зменшення видатків

Пенсійного фонду пов'язане з призупиненням виплат пенсіонерам з числа внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Загалом на пенсійні виплати пенсіонерам з числа ВПО у 2016 році спрямовано 11,5 млрд. грн., що на 17,9 млрд. грн. менше порівняно з 2015 роком.

Разом у результаті проведених заходів щодо підтвердження правомірності пенсійних виплат особам з числа ВПО економія коштів Пенсійного фонду України склала 13,5 млрд. грн. [8]. Важливим показником оцінки фінансової спроможності пенсійної системи країни є співвідношення пенсійних витрат і валового внутрішнього продукту (ВВП), які є основною базою наповнення його бюджету для здійснення пенсійних виплат, зокрема, оплати праці найманих працівників та валовий внутрішній продукт. У 2016 році співвідношення видатків Пенсійного фонду на пенсійне забезпечення до ВВП порівняно з 2015 роком знизилось на 2,2% і склало 11,2%.

Наведені дані свідчать, що незважаючи на поступове збільшення співвідношення видатків до ВВП протягом 2012-2013 рр. (до 16,4%), починаючи з 2014 року по теперішній час даний показник має негативну тенденцію (зменшення показника з 16,4% у 2013 році до 11,2% у 2016 році). Дослідження світового показника співвідношення видатків Пенсійного фонду до ВВП дозволяє стверджувати, що обсяг пенсійних видатків за співвідношенням з ВВП є найвищим у світі. Це свідчить про відсутність ефективних заходів, спрямованих на збільшення власних надходжень пенсійної системи.

Для забезпечення стійкого розвитку економіки країни в умовах старіння населення темпи зростання ВВП повинні випереджати темпи зростання доходів працюючої частини населення, а останні повинні мати випереджаючий характер по відношенню до рівня пенсійних виплат. Сучасний рівень пенсійного забезпечення в нашій країні не забезпечує достатнього рівня життя для громадян пенсійного віку, відсутнє адекватне заміщення пенсією заробітку, втраченого громадянами у зв'язку із старістю. Так, станом на 1 січня 2017 року на обліку в Пенсійному фонді України

перебувало 11,9 млн. пенсіонерів, що на 0,4 млн. осіб менше порівняно з 1 січнем 2016 року [8]. Зменшення чисельності одержувачів пенсійних виплат пов'язано з призупиненням виплат пенсіонерам з числа внутрішньо переміщених осіб, які згідно з законодавством не звернулися за поновленням виплат на підконтрольній Україні території. Пенсію за Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» отримують 10 876,3 тис. осіб, або 91,1% загальної чисельності пенсіонерів, із них – 9,1 млн. тис. осіб, або 83,7%, – отримують пенсію за віком. Середній розмір пенсії по Україні на 1 січня 2017 року становить 1 828,33 грн. проти 1 699,51 грн. на 1 січня 2016 року, тобто зріс на 128,82 грн., або 7,6% (рис. 3). Мінімальна пенсія за віком зросла на 16,1% (з 1074 грн. на 01.01.2016 до 1247 грн. на 01.01.2017) [8]. Найбільший середній розмір пенсії спостерігається в Донецькій області (2502,13 грн.), м. Києві (2491,03 грн.) та Дніпропетровській області (1949,3 грн.). Найменшим середнім показником розміру пенсії характеризуються Тернопільська (1509,95 грн.), Кіровоградська (1516,53 грн.) та Закарпатська (1597,9 грн.) області.

Умови пенсійного забезпечення в 2018 році визначаються з урахуванням законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій».

Наразі розмір середньої пенсії в Україні становить 2576,89 грн. По інвалідності в середньому отримують на рівні 1982, 31 грн. З втратою годувальника пенсія становить 2200,84 грн, за вислугу років 2424,62 грн, соціальні пенсії 1454,92, довічне грошове утримання суддів становить 27041,20 грн, військовослужбовці в середньому отримують 4226, 71 грн. (Рис.2.2).

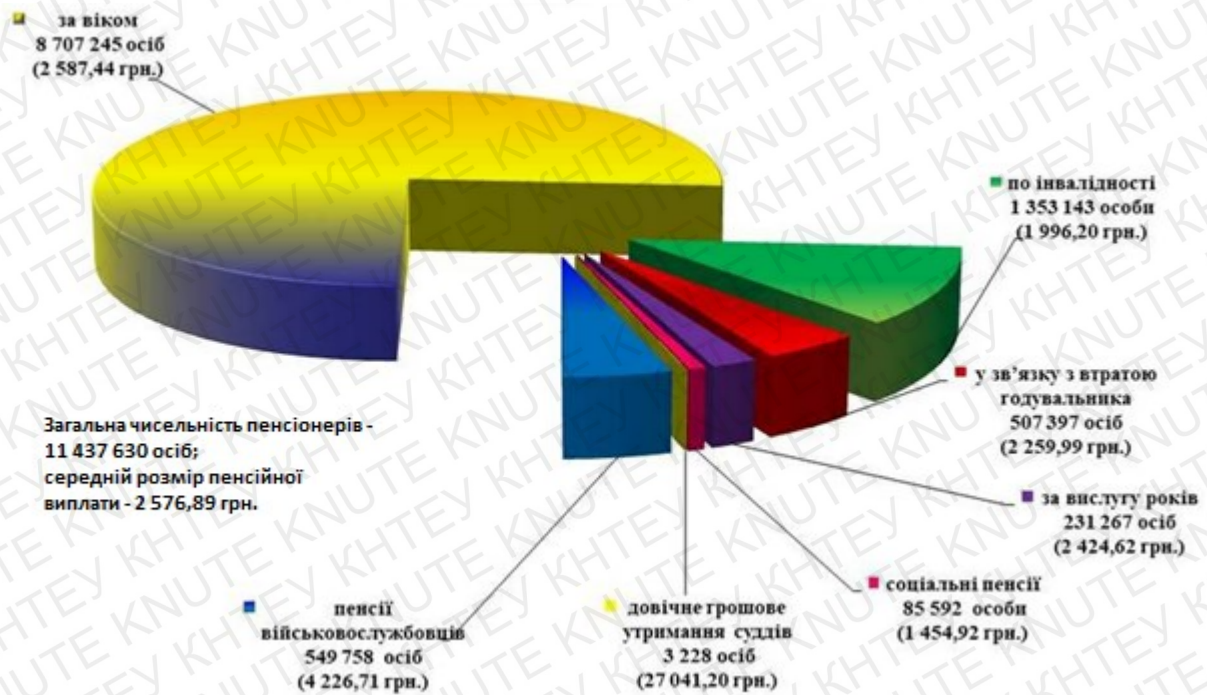

Рис. 2.2. Розподіл пенсіонерів по видах та розмірах призначених пенсій

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України // [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.pfu.gov.ua.

Варто зауважити, що розмір встановленої на 1 січня 2018 р. української середньої пенсії за офіційним курсом Національного банку України на цю дату становив \$87, що вдвічі менше, ніж в Білорусі, утричі менше, ніж в Російській Федерації. Середньостатистичний польський пенсіонер отримує в 6,2 разів вищу пенсію, ніж український. При цьому розмір середньої пенсії в Україні становив лише 30,9% від середньої заробітної плати (7711грн.). В інших країнах цей показник значно вищий. Так, у Греції коефіцієнт заміщення встановлений на рівні 96%, у Великій Британії – 90%, в Люксембурзі – 87%, в Австрії – 77%, в Данії – 66%, в Японії – 60%, у Фінляндії – 59%, у Польщі – 58%, у Франції – 52%, в США – 50%, в Німеччині – 47%, в Білорусі – 42%.

Найбільший розмір середньої пенсії сконцентрований в Києві і становить 3625,59 грн, далі іде Донецька область – 3387,71 грн (рис. 2.3).

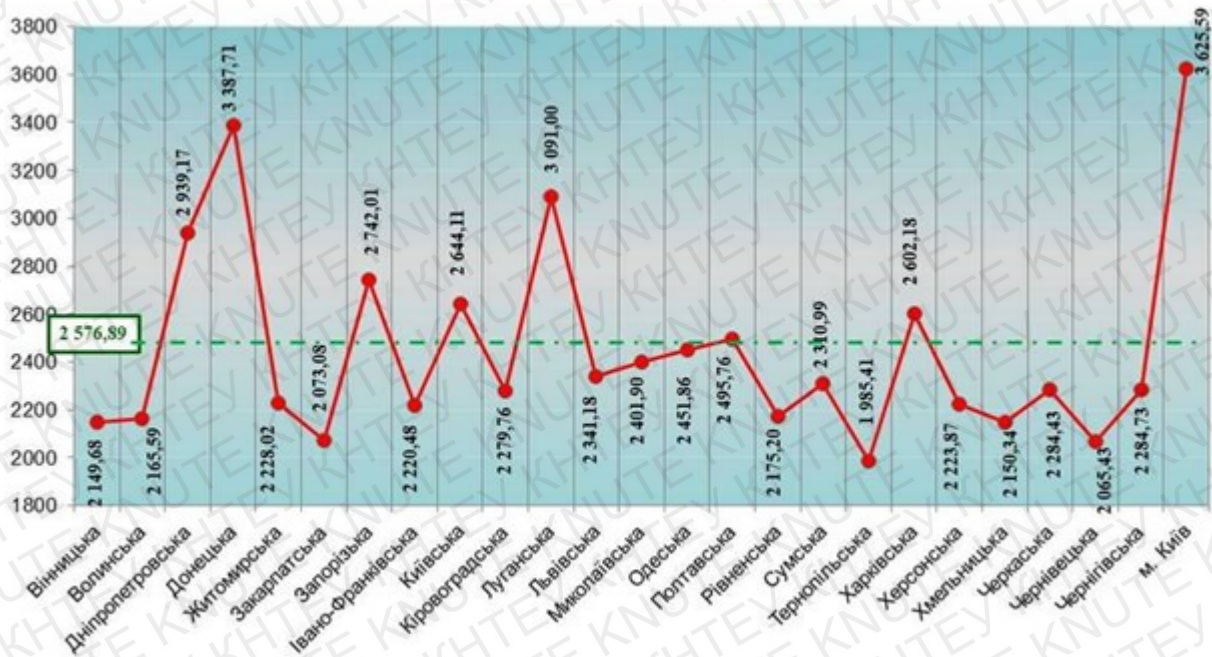

Рис. 2.3. Середній розмір призначеної пенсійної виплати станом на 01.10.2018

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України // [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.pfu.gov.ua.

Питома вага пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій у загальній їх чисельності дає не втішні дані, перш за все тим, що 3 767 775 (32,5%) пенсіонерів в Україні отримують пенсію в розмірі від 1501 до 2000 гривень. Також 21,5 % пенсіонерів отримують від 1401 до 1500 грн. Що свідчить про те, що більше ніж половина пенсіонерів отримують не обґрунтовано низький розмір пенсії. (рис. 2.4).

Отже, можна зробити висновок, що в Україні система пенсійного забезпечення не повною мірою відповідає сучасним потребам. З кількістю пенсіонерів в 11 437 630 осіб діюча пенсійна система в Україні є неефективною з огляду на практичне зрівняння кількості пенсіонерів і працюючого населення країни в останні роки, що є непосильним навантаженням і Пенсійний фонд України, що зумовлює необхідність розвитку вітчизняної системи недержавного пенсійного забезпечення з урахуванням досвіду європейських країн, для яких питання пенсійної реформи є досить актуальним.

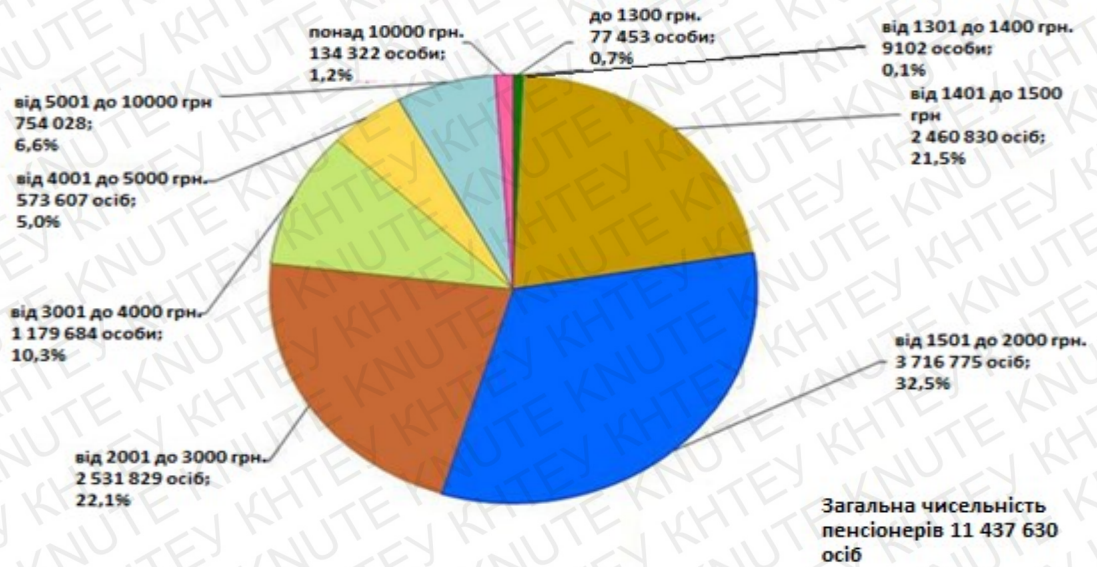

Рис. 2.4. Питома вага пенсіонерів за розмірами призначених пенсій у загальній їх чисельності станом на 01.10.2018

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України // [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.pfu.gov.ua.

Аналіз системи пенсійного забезпечення в Україні дозволив визначити ряд проблем: низький рівень пенсійного забезпечення; наявність значних переваг та пільг у пенсійному забезпеченні окремих категорій працівників при однаковому рівні відрахувань на пенсійне забезпечення; несвоєчасна сплата страхового збору (внесків) до Пенсійного фонду України, що зумовило заборгованість з виплати пенсій. Основними проблемами діючої системи пенсійного забезпечення є проблеми соціального характеру, а саме те, що діюча солідарна система пенсійного забезпечення є соціально несправедливою – у першу чергу і найбільшою мірою стосовно найбідніших верств населення. Діюча солідарна система пенсійного забезпечення є також економічно необґрунтованою і фінансово неспроможною, що, у свою чергу, відображає проблеми економічного характеру. Надмірно високі ставки пенсійних внесків спричиняють додаткове навантаження на економіку. З метою вирішення означених проблем постає необхідність реформування пенсійного забезпечення з урахуванням соціально-економічних та

політичних змін в суспільстві. Метою реформування є посилення соціального захисту осіб, що втратили працездатність, забезпечення гідного рівня їх життя в результаті стійкого розвитку пенсійної системи [9]. Пенсійна реформа має здійснюватися на системних засадах, перевірених досвідом інших

Наявність ресурсів накопичувальної системи дозволить вітчизняним підприємствам, які будуть відповідати жорстким вимогам пенсійного законодавства, вже найближчим часом залучати внутрішні інвестиції у розвиток власного виробництва шляхом розміщення акцій в Україні, а не за кордоном. Поява потужного внутрішнього інвестора сприятиме росту фондового ринку, залученню інших внутрішніх інвесторів, а згодом – і іноземних. Реформування пенсійної системи України відповідно до визначених принципів забезпечить досягнення таких результатів: забезпечення: підвищення рівня життя пенсіонерів та впевненості у соціальному забезпеченні; створення результативної системи управління пенсійними грошовими потоками; фінансової стійкості та стабільності у сфері пенсійного страхування. На основі проведеного дослідження історичних аспектів розвитку системи пенсійного забезпечення України визначено особливості її функціонування. Аналіз видатків Пенсійного фонду України свідчить про фінансову неспроможність та зростання фінансової залежності Пенсійного фонду від державного бюджету. На основі оцінки співвідношення пенсійних витрат і валового внутрішнього продукту доведено, що обсяг пенсійних видатків за співвідношенням з ВВП в Україні є найвищим у світі. На підставі оцінки сучасного стану розвитку пенсійної системи України виділено ключові проблеми пенсійного забезпечення: низький рівень пенсійного забезпечення; несвоєчасна сплата страхового збору (внесків) до Пенсійного фонду України; відсутність ефективних заходів уряду, спрямованих на збільшення власних надходжень пенсійної системи; соціально несправедлива, економічно необґрунтована і фінансово неспроможна діюча солідарна система.

З метою посилення соціального захисту громадян визначено принципи реалізації процесу реформування пенсійної системи України, до яких можна віднести: соціальна справедливість, прийнятність, розуміння та підтримка реформи широкими верствами населення; свобода вибору, підвищення зацікавленості і відповідальності громадян за свій добробут у старості; економічна обґрунтованість та фінансова спроможність стійкості пенсійної системи; сприяння зростанню національних заощаджень та економічному розвитку країни; захищеність від політичних ризиків. Реформування пенсійної системи України відповідно до визначених принципів забезпечить створення результативної системи управління пенсійними грошовими потоками, фінансової стійкості та стабілізації пенсійної системи.

Метою розвитку пенсійної системи України в майбутньому є забезпечення належного рівня життя осіб похилого віку на принципах соціальної справедливості, гармонізації відносин між поколіннями та сприяння економічному зростанню країни. Для досягнення цієї мети створено потужне правове поле, яке визначає розмір єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, критерії оцінки стану недержавних пенсійних фондів, та надає органам Пенсійного фонду України нові функції з призначення та виплати пенсій тощо. Для забезпечення успішного вирішення визначених завдань пенсійної системи необхідно також досягти паритету між надходженнями та державними зобов'язаннями. Тому найважливішими завданнями пенсійної системи є досягнення довгострокової фінансової рівноваги та соціально належного рівня пенсійного забезпечення; запобігання бідності серед пенсіонерів і компенсація заробітку, втраченого у зв'язку з настанням подій, визначених законодавством, а саме – досягнення пенсійного віку, настання інвалідності, втрата годувальника тощо. Результати аналізу мінливих умов, в яких діє пенсійна система (нові законодавчі акти, політична нестабільність, низький рівень заробітної плати, зростання обсягів тіньових виплат тощо), можна підсумувати таким чином.

1. Система обов'язкового пенсійного страхування не є збалансованою за страховими внесками і пенсійними виплатами. Вона не є власне страховою, тому що містить інші нестрахові виплати. Страхових внесків, які сьогодні надходять у розподільну систему на виплату трудових пенсій, не вистачає. Як наслідок – відсутність достатніх джерел для підтримки розміру трудових пенсій на соціально прийнятному рівні в довгостроковій перспективі.

2. Пенсійна система України містить різноманітні підсистеми, як за своєю соціально-економічною основою, так і за джерелами фінансування, які між собою не завжди узгоджуються.

Підсумовуючи вище викладені аспекти функціонування пенсійної системи, слід виділити такі негативні моменти: – система недержавного пенсійного забезпечення (третій рівень) не досягла очікуваних масштабів розвитку з причин загальної недовіри українців до фінансових інститутів (процес переорієнтації людської свідомості є дуже інерційним); – накопичувальна система державного пенсійного страхування (другий рівень) не була впроваджена; – перший рівень пенсійної системи (державне пенсійне страхування) не повною мірою виконує прийняті зобов'язання, а дефіцит коштів покривається з державного бюджету.

Першочергові кроки у цій ситуації – це ухвалення законодавчих актів для запровадження другого рівня пенсійного забезпечення. Крім того, необхідно розвивати регуляторне середовище третього рівня пенсійного забезпечення.

РОЗДІЛ 3

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

3.1. Вдосконалення бюджетного процесу органів Пенсійного фонду України

На сучасному етапі пенсійне реформування повинно вирішити ряд нагальних проблем, які накопичились у суспільстві і пов'язані з формуванням адекватного механізму заміщення заробітної плати працездатної людини пенсійною виплатою людині похилого віку, яка за передбаченими законом причинами, втратила працездатність і не може забезпечити свої матеріальні потреби самостійно. Для реалізації задекларованих принципів соціальної держави, які забезпечуватимуть високі соціальні стандарти життя, в тому числі і людей похилого віку, потрібно вдосконалення концепції і параметрів обраної моделі пенсійної системи з урахуванням національної специфіки і її потенціалів [2, 3]. Поряд з прагненням держави підняти рівень життя людей похилого віку на більш високий рівень стоїть питання спроможності втілення в життя задекларованих завдань. Саме тому, пенсійна система лише тоді може вважатись досконалою, коли вона є фінансово стабільною і захищеною від ризиків.

Проте, в світі не існує пенсійної системи, яка б дозволяла повністю вирішити всі проблеми, які відносяться до цієї сфери суспільних відносин протягом тривалого періоду часу. Незважаючи на змістовні теоретичні напрацювання практично всі діючі пенсійні системи стикаються з проблемою фінансової незбалансованості. Таким чином, кожній країні, яка стала на шлях реформування потрібно в першу чергу вибудовувати власну концепцію пенсійного механізму, який буде спроможний ефективно виконувати соціальні зобов'язання держави і бути фінансово незалежним [4-6].

Одним з основних пріоритетів, передбачених стратегією розвитку пенсійної системи визначено завдання щодо досягнення збалансованості бюджету Пенсійного фонду, хоча цей процес на протязі всього періоду пенсійного реформування просувається повільно і суперечливо [6]. Однією з причин цього негативного явища можна вважати дисбаланс розвитку відносин учасників пенсійної системи в рамках доходної і видаткової частин бюджету Пенсійного фонду України.

Можна беззаперечно стверджувати, організація бюджетного процесу в органах Пенсійного фонду має дуже вагоме значення в реалізації соціальної політики держави. Наукові, теоретико-методологічні і прикладні проблеми, які стосуються бюджетного процесу ПФУ були і залишаються предметом і об'єктом наукових досліджень.

Слід відзначити, що як державний фінансовий інститут, Пенсійний фонд України є складовою частиною бюджетно-фінансової системи, який здійснює адміністрування солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування через систему акумулювання і розподілу коштів, річний обсяг яких збільшився за період з початку пенсійного реформування з 30,0 млрд. грн. у 2004 р. до 265,7 млрд. грн. у 2015 р.

Бюджет Пенсійного фонду України характеризується складною полікомпонентною структурою бюджетоутворюючих показників доходної і видаткової частин бюджету.

Враховуючи, що концептуально модель структури бюджету ПФУ уявляє собою матрицю, її можна представити у вигляді наступної формули:

$$\text{ВНсв} + \text{Кдб} + \text{Кфн} + \text{Кфз} + \text{Кпсв} = \text{Пвн} + \text{Пдб} + \text{Пфн} + \text{Пфз} + \text{Ав}, \quad (3.1.)$$

де ВНсв — обсяги страхових внесків у конкретному бюджетному році;
 Кдб — кошти на фінансування пенсій за рахунок державного бюджету;
 Кфн — кошти на фінансування пенсій за рахунок фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві;

Кфз — кошти на фінансування пенсій за рахунок фонду соціального страхування на випадок безробіття;

Кпсв — кошти на фінансування пенсій за рахунок загальнодержавного перерозподілу страхових внесків;

Псв — видатки на фінансування пенсій за рахунок власних надходжень страхових внесків;

Пдб — видатки на фінансування пенсій за рахунок коштів державного бюджету;

Пфн — видатки на фінансування пенсій за рахунок коштів фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві;

Пфз — видатки на фінансування пенсій за рахунок коштів фонду соціального страхування на випадок безробіття;

Ав — видатки на утримання апарату органів ПФУ.

Виходячи з загальновизначених засад бюджетоутворення, джерелами і базою для формування його показників є макроекономічні показники розвитку України, які розробляються Міністерством економіки України, а також економічні, демографічні і інші визначальні характеристики об'єктів обліку, з урахуванням динаміки і тенденцій розвитку адміністративних територій. Прогнозування бюджету ПФУ здійснюється в розрізі близько двохсот показників по видах нарахувань і відрахувань відповідно джерел доходів або фінансування видатків на короткострокову і середньострокову перспективи.

Найбільша питома вага доходної частини бюджету приходить на страхові внески, втім структура характеру формування страхових зобов'язань будується за методологічно неоднорідною базою для нарахування і відрахування платежів та справляння нарахованих зобов'язань від суто фіскального або компенсаційного характеру до добровільного. Виходячи з приведенного можна зробити висновок, що процедура побудови і реалізації бюджетного процесу є трудомісткою для прогнозування і виконання.

Слід відзначити, що підчас реалізації бюджетного процесу на всіх адміністративно-територіальних рівнях органів ПФУ використовується сукупність бюджетоутворюючих показників областей, міст, районів, звідки випливає, що бюджетний процес може бути максимально уніфікований під потреби всіх державних органів, причетних до процедур прогнозування або виконання бюджету [9].

Враховуючи, що модель бюджету ПФУ структурно-логічно можна уявити у вигляді відповідної матриці, а математично у вигляді формули, здається цілком логічним і доцільним через синтез вищеперелічених складових, перспективне бачення побудови загальнодержавної аналітичної системи супроводження і підтримки бюджетного процесу, завдяки якій може бути досягнуто збалансованість і порівнянність показників в бюджетах всіх рівнів по порівняних показниках з дотриманням до загальнодержавних тенденцій та програмних завдань керівних органів держави в розрізі показників власних доходів, адміністративних територій, галузей виробництва, контингентів платників тощо.

Вирішення завдання побудови конструкції, конфігурування і параметризації, а також її функціонування можуть бути визначені тільки в межах аналітичної системи за жорстко визначеною технологічною схемою. Деталізація функціонування системи приведена на рис.3.1. Як видно з рисунку, логіка приведеної системи дозволяє мати широкий спектр можливостей щодо напрямків експлуатації цієї системи з використанням різного ступеню автоматизованого виконання функцій управління бюджетним процесом, оперативного аналізу і контролю виконання показників бюджету з метою підвищення якості управління бюджетним процесом і підвищення ефективності і оперативності в прийнятті управлінських рішень в органах ПФУ.

Рис. 3.1. Структурно-логічна модель аналітичної системи супроводження і підтримки бюджетного процесу

Джерело: Складено автором за даними: Рад Н. С. Бюджетний процес в органах Пенсійного фонду України: проблеми і перспективи [Електронний ресурс].-http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/eiou/2008_3/21%20-%20Ek%203-2008.pdf

Тому ієрархічна структура системи може передбачати показники всіх рівнів (державного, обласного, міського, районного) формування і відстеження бюджетоутворюючих показників, а також показників моніторингу і оперативного аналізу виконання бюджетів всіх рівнів, руху бюджетних фінансових потоків, відстеження динаміки економічних процесів за даними про діяльність підприємств і організацій, доходів і видатків

населення і прорахунок тенденцій, які відбуваються в економічному середовищі держави.

Принципово важливим чинником у побудові процесу прогнозування бюджетних показників органів ПФУ є визначення чинників впливу на бюджетоутворюючі показники з наступним групуванням їх у блок-модулі. Визначення напрямків дії блок-модулів впливу є суттєвим фактором функціонування системи.

В контексті нашого дослідження заслуговує на увагу, що приведена схема вдосконалення бюджетного процесу кореспондує і може стати подовженням такого важливого елементу планування в органах Пенсійного фонду України як актуарні розрахунки. Аналогічно приведеній схемі, для здійснення актуарних розрахунків передбачено залучення широкого кола показників: чисельності населення працездатного і старше працездатного віку, зайнятого населення за передбаченою структурою, безробітного населення, померлого населення, платників страхових внесків, загального обсягу коштів, що спрямовуються до Накопичувального фонду, на адміністративні видатки, коштів фондів соціального страхування тощо.

Як результат окремого напрямку планово-аналітичної роботи, дані актуарних розрахунків передбачені для прогнозування параметричних показників бюджету ПФУ на відповідний бюджетний рік, здійснення фінансового аналізу змін в пенсійному законодавстві, оцінки незабезпеченості фінансових зобов'язань Пенсійного фонду України, здійснення коротко-, середньо- та довгострокових прогнозів надходжень і витрат бюджету ПФУ та визначення оптимальних термінів запровадження змін законодавства з питань пенсійного забезпечення; підготовки рекомендацій щодо заходів, необхідних для забезпечення фінансової стабільності системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування тощо [10].

З початку реформування пенсійної системи питання якості планування бюджетних показників набуває все більшої актуальності. Особливо

важливими є процес прискорення запровадження системи планування в умовах запровадження єдиного соціального внеску і Накопичувальної системи, що обов'язково викличе тимчасовий дефіцит коштів у зв'язку із спрямуванням коштів, які будуть відраховуватись із заробітної плати до Накопичувального фонду (другий рівень пенсійної системи).

Виходячи з вищенаведеного можна зробити висновок, що питання змін організаційно-методологічних підходів до організації бюджетного процесу є нарізним і потребує системного вирішення в напрямку формування оновленої концепції побудови бюджетного процесу в контексті реформування пенсійної системи і сучасної трансформації економічного середовища. Новими у запропонованій концепції є постановка проблеми запровадження комплексного підходу до адміністрування бюджетного процесу, який містить в собі можливості наукового і прикладного характеру в напрямку вирішення регіональних і загальнодержавних проблем, а також осучаснення бюджетного процесу в органах Пенсійного фонду, що може діяти як в автономному регіональному режимі, так і інтегруватись у загальнодержавні цільові конструкції.

Для реалізації потенційних можливостей, що може вирішувати запропонована система, потрібно здійснення заходів щодо розробки уніфікованої системи бюджетоутворюючих показників, чинників впливу на бюджетоутворюючі показники, систему моніторингу, аналізу і контролю, моделі і конфігурації побудови системи, програмного комплексу тощо.

Одним із основних напрямів удосконалення бюджетного процесу в органах Пенсійного фонду є організація системи внутрішнього контролю, яка є важливим елементом процесу управління, що обумовлено такими причинами:

- віддаленість структурних підрозділів від головних управлінь;
- постійні зміни в пенсійному законодавстві;

- необхідність підвищення ступеню довіри до органів Пенсійного фонду зі сторони страхувальників;
- необхідність отримання оперативної інформації, що базується на аналізі фінансової звітності фонду для прийняття управлінських рішень.

Враховуючи вищезазначене, можна виділити такі основні завдання внутрішньосистемного контролю у Пенсійному фонді:

1. Запобігання ухваленню рішень, які суперечать діючому законодавству (аналіз нормативно-правових актів, методичних розробок).
2. Забезпечення своєчасного та повного відображення в обліку всіх операцій з виконання бюджету Пенсійного фонду як за доходами, так і за видатками.
3. Виявлення слабких місць у виконанні бюджету (аналіз показників статистичної та фінансової звітності). В установах Пенсійного фонду в основі контрольного дослідження лежить метод порівняння: планових показників з фактично досягнутими; результатів діяльності минулих періодів і поточного року; до затвердження бюджету і після; кращого досвіду і результатів діяльності контрольного об'єкту.
4. Розробка пропозицій щодо підвищення ефективності використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду.

Запровадження ефективного механізму внутрішнього фінансового контролю в бюджетний процес органів Пенсійного фонду сприятиме поліпшенню керованості фінансової системи Пенсійного фонду, що в свою чергу має позитивно відобразитись на матеріальному добробуті громадян, які втратили працездатність і отримують пенсійні виплати.

Принциповими є питання врегулювання координаційних питань щодо технології обміну інформації, підвищення рівня автоматизації в державній сфері управлінської діяльності з перспективою повного інтегрування до системи електронного документообігу, що збігається з прагненням побудови

в нашій країні системи електронного уряду. Викладена точка зору на бюджетний процес в органах ПФУ містить перспективу подальшого теоретичного і практичного опрацювання в напрямку подальшого дослідження і запровадження алгоритмів для вирішення подальших завдань, які постають перед державними органами з метою їх вирішення.

Запровадження цих заходів надасть можливість трансформації бюджетного процесу в органах ПФУ в напрямку побудови принципово нового алгоритму його функціонування, наскрізної внутрішньорівневої і зовнішньорівневої координації бюджетів, в тому числі у взаємодії з іншими державними структурами, проведення аналізу доходної і видаткової частини бюджетів органів ПФУ будь-якого рівня на будь-якій стадії бюджетного процесу. Також це дозволить здійснювати оцінку збалансованості бюджету ПФУ та оцінку ризиків потенційних дизбалансуючих факторів його бюджету, передбачати і оцінювати різноваріантні сценарії розвитку бюджетного процесу ПФУ, що зробить його більш прогнозованим і керованим в напрямку побудови такої концептуальної моделі, яка відповідатиме завданням і меті пенсійної реформи.

Слід відмітити, що в умовах модернізації пенсійної системи важливого значення набувають сучасні засоби і методи ефективного управління та контролю за діяльністю Пенсійного фонду. Особливо важливим питанням в сучасних умовах є встановлення удосконалених напрямів організації і методики перевірки повноти і достовірності даних обліку і звітності в ПФУ та надання методичних рекомендацій щодо їх застосування.

3.2. Напрями розвитку фінансового забезпечення системи державного пенсійного страхування

Для України найбільш прийнятною є багаторівнева пенсійна система. З урахуванням цього пенсійну реформу слід проводити за трьома напрямами:

реформування солідарної системи, створення обов'язкової накопичувальної системи і розвиток добровільної накопичувальної системи.

Реформування пенсійної системи – складний, багатогранний і комплексний процес, який має істотно змінити баланс політичних, економічних і соціальних інтересів населення, систему державних фінансів, функціонування ринків праці та капіталу. Відповідний успіх цієї справи значною мірою залежатиме від узгодженості дій у суміжних напрямках ринкового трансформування економіки.

Реформування пенсійної системи має бути підкріплене адекватними змінами в оподаткуванні, які заохочували б роботодавців і найманих працівників до накопичення та інвестування пенсійних заощаджень. З цією метою необхідно:

- знизити ставки оподаткування доходів фізичних осіб, що сприятиме підвищенню доходів населення та їх легалізації і збільшенню пенсійних внесків;
- звільнити від оподаткування частину доходів фізичних та юридичних осіб, яка спрямовуватиметься в накопичувальну пенсійну систему;
- звільнити від податку на прибуток інвестиційні доходи, одержані від вкладення пенсійних коштів;
- включити до системи оподаткування доходів фізичних осіб виплати з накопичувальної пенсійної системи;
- звільнити суб'єктів господарювання, які управляють пенсійними коштами, від податку на додану вартість послуг з обслуговування пенсійних активів, оскільки це призводить до адекватного зменшення пенсійних виплат;

- розробити правовий та економічний механізми залучення доходів, одержаних від легалізації та податкової амністії, до недержавних пенсійних фондів.

Важливим напрямом поліпшення фінансування пенсійного страхування населення може бути виведення заробітної плати з тіні, головним чином, шляхом зменшення податкового тягаря на неї. Існуюча в даний час система оподаткування доходів громадян, завдяки високій ставці, не стимулює отримання таких заробітків через касу підприємства, а створює об'єктивні умови для їх приховування та отримання у вигляді готівки. При цьому працівник економить на податках, але втрачає на послугах державного соціального страхування. Роботодавець заощаджує на сплаті відрахувань у соціальні фонди, що для нього є досить вагомим джерелом отримання додаткового незаконного прибутку [2].

До найголовніших пріоритетів реформування солідарної пенсійної системи на сучасному етапі слід віднести вдосконалення механізму індексації пенсій з метою підтримки купівельної спроможності доходів та запобігання бідності пенсіонерів порівняно з рештою населення.

Проблеми індексації пенсій існують і в розвинутих країнах. Це пов'язано з недосконалістю індексації пенсій на інфляцію: певний лаг між зростанням загальних доходів населення та індексацією пенсій у зв'язку із зростанням цін загрожує поширенням бідності старих людей відносно середніх стандартів суспільства, постійним відставанням купівельної спроможності пенсій.

Слід також розглянути питання щодо ліквідації пільгових дострокових пенсій. Збереження розгалуженої системи пенсійних пільг, успадкованої від радянських часів, є одним з головних чинників, що здійснює дестимулюючий вплив на економічну активність населення України.

Насамперед слід відзначити, що право виходу на пенсію раніше встановленого віку не може вважатися адекватною компенсацією за працю у

шкідливих умовах чи особливий характер роботи. Для кожної окремої людини і для суспільства загалом набагато важливіше (і, зрештою, вигідніше) запобігти втратам здоров'я через несприятливі умови на робочому місці, зберегти і подовжити тривалість активного періоду життя. Натомість можливість раніше вийти на пенсію може бути навіть стимулюючим чинником для зайнятості в подібних умовах. При цьому роботодавцеві часто буває дешевше сплачувати внески чи компенсацію на виплату дострокової пенсії, ніж покращувати умови праці.

Вважаємо за доцільне обмежити тривалість періоду роботи у шкідливих чи особливих умовах терміном, припустимо, з огляду на збереження здоров'я й працездатності (тобто без права на достроковий вихід на пенсію). Подібні норми були прийняті в більшості європейських країн постсоціалістичного простору. Звичайно, таке обмеження має запроваджуватися одночасно з комплексом заходів, спрямованих на створення нових робочих місць з належними умовами праці.

Недостатній розмір пенсійних виплат неспроможний задовольнити потреби пенсіонерів у повноцінному харчуванні, лікуванні тощо, позбавляє їх можливості вести активний спосіб життя, підтримувати нормальний стан здоров'я й користуватися багатьма соціальними благами.

Для попередження бідності серед пенсіонерів та підтримки життєвого рівня після виходу на пенсію в більшості країн (виняток становлять, як правило, індивідуальні чи групові приватні пенсійні схеми) встановлюється гарантований мінімальний розмір пенсійної виплати. Такі мінімальні гарантії доходу є основною формою соціальної безпеки людей похилого віку, особливо для тих, які за трудового періоду мали низьку заробітну плату або належать до уразливих категорій населення (іммігранти, жінки, ін.).

Впровадження нової тривірневої пенсійної системи в Україні лише почалось. Проте вже перші кроки реформування свідчать про створення всіх необхідних умов для її реалізації. Цілком очевидно, що з моменту введення в дію Закону № 1058 процес пенсійної реформи вступив у фазу активних

практичних дій. Урядом поставлено задачу підвищити розмір заробітної плати, тобто – збільшаться й перерахування до ПФУ, а це дасть можливість соціально захистити пенсіонерів.

Нова пенсійна система, особливо її накопичувальна частина, спрямована на виховання економічної самостійності та відповідальності громадян за стан особистого матеріального добробуту після виходу на пенсію. Це повинно змусити людей уже сьогодні замислитися над тим, що вони отримають по завершенні своєї трудової діяльності, підвищити їх зацікавленість у контролі за належною сплатою роботодавцями страхових коштів до Пенсійного фонду.

Створення другого рівня пенсійної системи означатиме запровадження в нашій країні системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування. Запровадження даного рівня пенсійної системи передбачено Законом України від 08.07.2011 р. №3668 «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» з року, в якому буде подолано дефіцит бюджету Пенсійного фонду.

Суть такої системи полягатиме у тому, що частина обов'язкових внесків до пенсійної системи (загальний рівень пенсійних відрахувань залишиться незмінним) накопичуватиметься у єдиному Накопичувальному фонді і обліковуватиметься на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян які (та на користь яких) сплачуватимуть такі внески. Ці кошти інвестуватимуться в економіку країни з метою отримання інвестиційного доходу і захисту їх від інфляційних процесів. Управління пенсійними коштами здійснюватимуть компанії з управління активами (для яких ця діяльність є професійною і буде ліцензуватись), обраними на конкурсній (тендерній основі). При інвестуванні пенсійних активів компанії будуть діяти згідно з вимогами законопроектів щодо напрямків інвестування, ринків на яких можна буде здійснювати інвестиції та вимог щодо диверсифікації (вкладання коштів у різні напрямки) інвестиційних вкладень. Безпосереднє зберігання пенсійних активів буде здійснювати банківська

установа - зберігач, яка буде нести відповідальність за цільове використання цих активів. Кошти, що обліковуватимуться на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян будуть власністю цих громадян, і вони зможуть скористатись ними при досягненні пенсійного віку (або, у випадках передбачених законом, раніше цього терміну, наприклад у випадку інвалідності). Виплати з Накопичувального фонду будуть здійснюватись додатково до виплат із солідарної системи.

Введення Другого рівня пенсійного страхування дозволить:

- збільшити загальний розмір пенсійних виплат завдяки отриманню інвестиційного доходу (сукупний середній розмір пенсійних виплат із солідарної та обов'язкової накопичувальної системи очікується на рівні 55-60 відсотків середньої заробітної плати в Україні, а зараз такі виплати складають близько 35 відсотків);
- посилити залежність розміру пенсії від трудового вкладу особи, а отже посилити зацікавленість громадян та їх роботодавців у сплаті пенсійних внесків;
- зменшити "податковий тиск" на фонд оплати праці роботодавців за рахунок перерахування частини обов'язкових пенсійних внесків до Накопичувального фонду, що здійснюватиметься із заробітку працівника;
- успадковувати кошти, обліковані на персональному пенсійному накопичувальному рахунку, родичам застрахованої особи;
- створити потужне джерело інвестиційних ресурсів для зростання національної економіки;
- розподілити ризики виплати низьких розмірів пенсій між першим та другим рівнем пенсійної системи, і таким чином застрахувати майбутніх пенсіонерів від негативних демографічних тенденцій та коливань у економічному розвитку держави;

- підвищити ефективність управління системою пенсійного забезпечення за рахунок передачі недержавним компаніям функції управління пенсійними активами.

Слід відмітити, що Законом України від 08.07.2011 р. №3668 «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» передбачено, що учасниками цієї системи будуть особи, яким на дату запровадження системи виповнилося не більше 35 років. Ставку страхового внеску на дату впровадження системи передбачається встановити у розмірі 2 відсотків із подальшим її щорічним підвищенням на один відсоток до досягнення 7 відсотків. Адміністрування страхових внесків накопичувальної системи здійснюватиметься через Пенсійний фонд України. Через 2 роки після запровадження сплати страхових внесків до накопичувальної системи її учасники матимуть можливість направити свої пенсійні кошти до обраного недержавного пенсійного фонду. Це дозволить застрахованим особам самостійно вирішувати, яка інвестиційна політика є найбільш прийнятною для інвестування їх пенсійних заощаджень, а отже - в більшій мірі впливати на розмір своєї майбутньої пенсії.

Третій рівень пенсійного забезпечення створюється у вигляді системи добровільного недержавного пенсійного забезпечення за пенсійними схемами з визначеними внесками, які вимагають менших адміністративних витрат. Основу такої системи становлять недержавні пенсійні фонди, які за типами поділятимуться на відкриті, корпоративні та професійні.

Іншою формою заощаджень у межах третього рівня є відкриття пенсійних депозитних рахунків у банківських установах або страхових організаціях за ініціативою окремої особи.

В рамках цієї системи працівники матимуть можливість, у разі бажання і досить високого заробітку, додатково до заощаджень у Накопичувальному фонді, перераховувати внески до обраного ними недержавного пенсійного фонду. Важливим у функціонуванні третього рівня пенсійної системи є те,

що, система недержавних пенсійних фондів дозволяє залучати також і кошти роботодавців до формування пенсійних заощаджень їх працівників, і таким чином ще більше сприяє підвищенню рівня життя громадян на заслуженому відпочинку. Передбачається, що для роботодавців, які використовують шкідливі умови виробництва, здійснення пенсійних відрахувань на користь таких працівників поступово стане обов'язковим (такі відрахування здійснюватимуться у професійні або корпоративні пенсійні фонди). Розмір пенсії в такій системі залежить від розміру страхових внесків та терміну, протягом якого ці внески накопичувались і розміру отриманого на них інвестиційного доходу.

Таким чином погоджуємось із тим, що найважливішими умовами ефективного проведення пенсійної реформи в цілому та запровадження накопичувальної пенсійної системи, зокрема, мають бути: повернення довіри громадян до фінансових установ та до органів державної влади; безумовне дотримання принципів верховенства права, незворотності в часі дії законів; забезпечення законодавчо встановлених державних гарантій окремим категоріям населення та ін. [50].

Вдосконалення концепції і параметрів обраної моделі пенсійної системи з урахуванням національної специфіки і її потенціалів дозволить забезпечити високі соціальні стандарти життя громадян непрацездатного віку та реалізувати задекларовані принципи соціальної держави в Україні.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного кваліфікаційного дослідження дозволяють зробити наступні висновки.

Обґрунтовано теоретичні засади розвитку пенсійного страхування та розкрито його сутність у контексті формування та реалізації цілей соціальної політики держави. Зокрема, систему пенсійного страхування визначено як комплекс інститутів, відносин та механізмів за допомогою яких здійснюється формування фінансових ресурсів, їх збереження та розподіл серед непрацездатного населення (пенсіонерів).

Виявлено, що існуючі сьогодні пенсійні системи у країнах світу мають істотні відмінності, які зумовлені їх економічним розвитком, політичною структурою, особливостями поділу відповідальності між державним і приватним секторами, а також історичними традиціями окремо взятої країни, а тому жоден підхід до реалізації пенсійної політики не можна визнати універсальним. Проте у більшості країн пенсійні системи є багаторівневими: мають державний рівень, що є розподільчим, а також додаткові рівні, які базуються на накопичувальному механізмі. У зв'язку зі світовими інтеграційними процесами в останні роки відбувається зближення цих рівнів.

Наслідки глобальних процесів обумовлюють необхідність удосконалення фінансових механізмів пенсійного забезпечення, що в результаті дало поштовх до запровадження у країнах Європи індивідуальних форм соціального захисту осіб, які втратили працездатність із віком.

Обґрунтовано пропозиції з метою формування нової концепції бюджетного процесу, який відповідатиме цілям і завданням пенсійної реформи, формування оновленої концепції побудови бюджетного процесу в контексті реформування пенсійної системи і сучасної трансформації економічного середовища. Новими у запропонованій концепції є постановка проблеми запровадження комплексного підходу до адміністрування бюджетного процесу, який містить в собі можливості наукового і прикладного характеру в напрямку вирішення регіональних і

загальнодержавних проблем, а також осучаснення бюджетного процесу в органах Пенсійного фонду, що може діяти як в автономному регіональному режимі, так і інтегруватись у загальнодержавні цільові конструкції.

За результатами аналізу встановлено, що видатки Пенсійного фонду зростали швидшими темпами, тоді як власні доходи росли значно повільніше. В останні роки Пенсійний фонд України став фінансовою установою, яка поглинає значні бюджетні ресурси. Проте, рівень перерозподілу коштів Пенсійного фонду з метою соціального захисту населення є недостатнім, таким, що не забезпечує гідний рівень добробуту застрахованих осіб, особливо тих, які є непрацездатними.

Встановлено, що реалізація політики фінансового забезпечення державного пенсійного страхування в цілому має відбуватись на основі дотримання важливих принципів управління фінансовими ресурсами системи: принцип законодавчого визначення умов і порядку формування і використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду; принцип оптимального поєднання джерел фінансового забезпечення пенсійного страхування; принцип цільового та ефективного використання фінансових ресурсів пенсійного страхування. Реалізація фінансових відносин в системі пенсійного страхування з орієнтацією на зазначені принципи створює надійну базу для розвитку її фінансового забезпечення.

Встановлено, що для України прийнятною є багаторівнева пенсійна система. З урахуванням цього пенсійну реформу слід проводити за трьома напрямками: реформування солідарної системи, створення обов'язкової накопичувальної системи і розвиток добровільної накопичувальної системи. Побудова ефективної тривірневої пенсійної системи в Україні дозволить розширити можливості для підвищення добробуту громадян забезпечення належного рівня захисту пенсійних заощаджень та майнових прав застрахованих осіб у системі обов'язкового та добровільного пенсійного страхування, економічного зростання в державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горюк Н. Пенсійна реформа в Україні: рух до обов'язкової накопичувальної пенсійної системи// Проект розвитку фінансового сектору/USAID. – Червень 2012. - с. 2-20 //[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pension.kiev.ua/fijes_ua.pdf.
2. Забарний Г. Г. Розвиток недержавних пенсійних фондів та їхня діяльність на інвестиційному ринку України / Г. Г. Забарний, Н. Ю. Баланюк // Фінанси України. – 2017. – № 2. – С. 50 -58..
3. Завора Т.М. Сучасний стан та перспективи розвитку пенсійної системи України / Т.М. Завора // Економіка та регіон. – ПолтНТУ, 2014. – №1(28) – С. 101.
4. Кириленко О. П. Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи: монографія / О. П. Кириленко, Б. С. Малиняк та ін. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 350 с. Коваль О.П. Запровадження накопичувальної пенсійної системи: аналіз пріоритетів та наслідків / О. П. Коваль // Стратегічні пріоритети. – 2016. – № 4. – С. 96-100.
5. Кириленко О.П. Захист пенсійних накопичень у контексті інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів / О. П. Кириленко, Г. І. Козак // Фінанси України. – 2015. – № 2.– С. 38 -49
6. Кириленко О.П., Козак Г.І. Захист пенсійних накопичень у контексті інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів// Фінанси України. – 2013. - №2. – с.38 – 49.
7. Коваль О.П. Ризики, загрози, пріоритети та наслідки реформування пенсійної системи України: аналіт. доп. / О.П. Коваль. – К.: НІСД, 2012. – С. 11-15.
8. Конституція України: Закон України від 28.06.1996р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

9. Концепція соціального забезпечення населення України: Постанова Верховної Ради України від 21.12.1993р. №3758-ХІІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3758-12>.

10. Кравченко М.В. Європейські підходи та механізми пенсійної реформи. - Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2015. - №5. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=849> (дата звернення 04.09.2019). – Назва з екрана.

11. Креховецька Л.Г. Використання досвіду зарубіжних країн у створенні трирівневої пенсійної системи України [Текст] / Л. Г. Креховецька // Демографія та соціальна економіка : науково-економічний та суспільно-політичний журнал. - 2010. - № 2 (14). - С. 123-130.

12. Кульков Ю. А. Формування збалансованої системи пенсійного забезпечення / Ю. А. Кульков, Р. Б. Тян // V Міжнародна науково-практична конференція аспірантів, молодих учених та науковців «Проблеми та перспективи розвитку регіональної ринкової економіки» – КІДУЕП, К.: 2010. – С. 22–24.

13. Лібанова Е. М. «Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р.», «Добре налаштований баланс покоління потрібен. Бюлетень Пенсійного фонду України.» 2006 №11, стор. 24-27

14. Лібанова Е.М. Пенсійна реформа в умовах кризи // Праця і зарплата. – 2010. – № 45(673). – С. 4-5.

15. Ломанов І. Додаткове пенсійне страхування //Вісник Пенсійного фонду України. – 2012. - №3. – с. 20-23.

16. Лопушняк Г.С. Система пенсійного забезпечення в Україні: сучасний стан та тенденції реформування / Г. С. Лопушняк. // [Електронний ресурс]. Демократичне врядування. - 2011. - Вип. 7. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_7_6 (дата звернення 07.09.2019). – Назва з екрана.

17. Лояк Л.М. Пенсійне забезпечення в Україні: сучасні реалії та європейський досвід / Л.М. Лояк// Науковий вісник Івано-Франківського

національного технічного університету нафти і газу. Серія Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості. - 2018. - № 2. - С. 34-42.

18. Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій / НАН України; Інститут демографії та соціальних досліджень; Державний комітет статистики України / Е.М. Лібанова (ред.). — К. : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2009. — 356с.

19. Мальований М. Стан та тенденції бюджетного фінансування соціального забезпечення в Україні [Електронний ресурс] / М.І. Мальований // Економічний часопис-XXI. – 2013. – № 5–6(2). – С. 27–30. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecchado_2013_5-6\(2\)_9.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecchado_2013_5-6(2)_9.pdf).

20. Мартюшев С. М. Щодо сутності пенсійного забезпечення працівників // Форум права. – 2013. – № 3. – 347-351 с.

21. Меленюк В.О. Теоретичні основи державної соціальної політики в Україні / В.О. Меленюк // Держава та регіони. – Державне управління. – 2012. – № 1. – С. 126–132.

22. Міронова Л.О. Бюджетний процес: сутність, стадії здійснення та методи управління / Л.О. Міронова, В.Є. Дем'яненко, М.І. Буряк // Вісник ДДФА: Економічні науки. – Дніпропетровськ.: 2012. – № 2(28). – С. 127-133.

23. Міщенко Д.А. Удосконалення фінансування соціальної інфраструктури в Україні / Д.А. Міщенко, Л.О. Міщенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2016 – № 22. – С. 13-16. 3. Міщенко Д.А. Фінансування соціального захисту і соціального забезпечення в Україні / Д.А. Міщенко, Л.О. Міщенко // Економічний простір. - 2016. – № 108. – С. 148-155.

24. Овчаренко Я. І. Аналіз системи загальнообов'язкового пенсійного страхування [Електронний ресурс] / Я. І. Овчаренко // Ефективна економіка. – 2016. – № 4. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4927>.

25. Огінська А. Ю. Роль видатків бюджету на соціальний захист у реалізації соціальної політики держави [Текст]/ А. Ю.Огінська // Наука й економіка. – 2014. – № 2 (34). – С. 11-16.

26. Підсумки роботи Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/category> (дата звернення 13.05.2019). – Назва з екрана.

27. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці [Електронний ресурс]: Закон України від 28.12.2014 № 77-VIII – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/77-19>.

28. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000р. №2017 – III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/2017-14>.

29. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>

30. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>.

31. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2014 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 червня 2013 р. №643 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/202-2014-%D0%BF>.

32. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2015 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2015 р. №69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2015-%D0%BF>.

33. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2016 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 березня 2016 р. №190 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2016-%D0%BF>.

34. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2017 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 р. №17

[Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/17-2017-%D0%BF>.

35. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2018 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 р. №8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8-2018-%D0%BF>.

36. Про недержавне пенсійне забезпечення. Закон України від 09.07.2003 № 1057-IV. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.

37. Ріпа М.Б. Становлення та криза систем державного пенсійного забезпечення у постіндустріальному суспільстві / М.Б. Ріпа // Вісник Ірпінської фінансово-юридичної академії: Збірник наукових праць. - 2013. - № 2. - С. 38-44.

38. Рудик В. К. Вплив демографічних факторів на запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування в Україні / В. К. Рудик // Фінанси України. - 2014. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=287158.

39. Рудкевич І. В. Регулювання системи соціального захисту населення України: теорія, методологія та державна політика: монографія / І. В. Рудкевич. – Донецьк : Смелянова Т.В., 2011. – 463 с.

40. Руженський М. Соціальний захист населення в умовах формування ринкової моделі економіки України: [монографія] / М. Руженський. – К.: ІПК ДСЗУ, 2013. – 318 с. .

41. Сергієнко О. Соціальна політика в сучасному світі та в Україні / О. Сергієнко // Україна: аспекти праці. – 2014. – № 1. – С. 31-37.

42. Сидор І.П. Бюджетне забезпечення соціального захисту населення: теоретичні аспекти та вітчизняна практика / І.П. Сидор // Ефективна економіка – 2015. – № 9. – С. 118-126.

43. Сидорчук А. А. Оцінка збалансованості фінансових ресурсів державного соціального страхування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/nie/2010_2/076-082.pdf.

44. Сільченко С. Реформування солідарної системи пенсійного страхування в Україні: проблеми правової регламентації / С. Сільченко // Право України. - 2012. - №6. - С. 47-51

45. Теслюк С.А. Історико-фінансові аспекти формування і розвитку пенсійного забезпечення / С.А. Теслюк // Науковий вісник Херсонського державного університету: Економічні науки. - 2015. - №12. - С. 162-165.

46. Ткаченко Л. Г. Кодифікація пенсійного законодавства: передумови та проблеми / Л. Г. Ткаченко // Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення: зб. наук. праць. Матеріали I міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25-26 квіт. 2013 р.); за ред. проф. М. І. Іншина, проф. Н. М. Хуторян, доц. В. І. Щербини. - К.: Ніка-Центр, 2013. - С. 634-638.

47. Ткаченко Л. Г. Побудова багаторівневої пенсійної системи як напрям національної пенсійної реформи / Л. Г. Ткаченко // Економіка України. - 2012. - № 8. - С. 16 - 22.

48. Толуб'як В. Теоретико-організаційні основи реформування пенсійної системи України / В. Толуб'як // [Електронний ресурс] / Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. - 2009. - Вип. 3. - С. 240-248. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2009_3_31 (дата звернення 11.10.2019). – Назва з екрана.

49. Філоненко О. А. Шляхи оптимізації стратегічних напрямів та механізмів державного регулювання системи пенсійного забезпечення [Електронний ресурс] / О. А. Філоненко // Наукові праці. Державне управління. – 2014. – Т. 242 (№ 230). – Режим доступу: <http://official.chdu.edu.ua/article/view/60534>.

50. Фінанси пенсійного забезпечення: монографія / І.Я. Чугунов, О.В. Насібова. - Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. - 248 с.

51. Хемій Г. Фінансова стійкість системи державного пенсійного страхування України / Г. Хемій // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2016. – Вип. 3. – С. 88-94.

52. Шумило М.М. Правовідносини у сфері пенсійного забезпечення в Україні: монографія/ М.М. Шумило. – К.: Ніка-Центр, 2016. – 680с.

